

Báthory, a bohóc

VERESS DÁNIEL DRÁMÁJA GYULÁN

„A szindarabot nem írják, hanem átírják.”

DION BOUCICAULT

Az igazság, és nem a szokásos sztereotípa mondatja: nagy várakozással tekintettünk e bemutató elé. Veress Dánielnek nem is kívánhattunk volna alkalmasabb színhelyet első magyarországi bemutatkozásához, mint a gyulai vár udvarát, ahol — úgy hittük — életre keltett történelmi alakjai éppoly otthonosan mozognak majd, mint a sepsiszentgyörgyi írószobában, ahol a *Véres farsang* szerzője új életet lehel beléjük. Bizakodásunkat csak növelte a hír: *Sík Ferenc* állítja színpadra a Báthory-drámát. Az a rendező, aki tavaly ugyanítt hosszú időre érvényes példát adott (Száraz György darabjának bemutatásával), miként lehet és kell történelmi drámát, holt könyvekből ismert régen élt figurákat alázattal, de bátor fantáziával, a szerzővel való együttgondolkozással a valamikori igazságnál is hitelesebben újjáteremteni. Az aradi tábornokok egy éve úgy jelentek meg itt, majd a dráma végén úgy indultak el utolsó újtjukra Arad felé, hogy a *hóst* és az *embert* egyként könnyező néző az áldozatok tragédiáját a maga gyászának, a példaadók erejét a maga erejének érezhette. Megtörtént akkor (szerző, rendező, színész közös munkájaként) a varázslat, a „drámai transzfúzió”, a csoda, amiért a színház évezredek óta létezik, s amiért nem söpörheti el semmiféle technikai találmány vagy kordivat még e rohanó században sem.

Mit vártunk — a dráma szövegének ismeretében — a Véres farsang gyulai előadásától? Nem a levéltári anyag fölolvását, nem poros, cikornyás illusztrációt, megelevenedő történelmi képeskönyvet. Akkor vétett volna a szerző szándékai és a megírt szöveg ellen igazán a rendezés, ha ezt teszi. Jól tudjuk, hogy Veress Dánielt, a metszően okos esszéik íróját olykor vád illeti: drámáiban is esszéista marad, hihetetlenül gazdag ismeretanyaggal, erős pedagógiai szándékkal, de a kelletnél kevesebb játékkeremtő fantáziával ír szindarabot. Ebben lehet némi igazság. Egyik tanulmányában maga is jogosnak érzi Sütő András figyelmeztetését: „A színházterem hatalmas, be kell tölteni hanggal, gondolattal, történnel... egy »kitalált« jelenet adott esetben konkrétan hordozhatja a történelmi igazat, mint a levéltári adat.” Báthory Zsigmond drámáját mégis „méltó toll viszi közönség elé” — ahogyan Németh László írta. — „...többet dolgozott fel közös forrásunkból, Szamosközy krónikájából; jobban merítette Báthoryt korában, s nem volt olyan fontos számára a tehetetlenség motívuma, mint nekem lett volna.” Németh László ugyanis döntő motívumnak szánta tervezett drámájában Zsigmond férfiúi tehetetlenségét, amely az ő darabjában dicsősége csúcán érne az ifjú fejedelmet, s ezen a csúcson kezdődne a lejtő, amelyen a „történelmi idegenség” és az „alkati gyengeség” bélyegével jelölt zsarnok törvényszerű végzetébe rohan.

Nem ilyen determinált Veress Dániel fejedelme. Lelkébe azonban több ablakon is belátni. Motivációk sora, jellemző mondatainak, gesztusainak tucatnyi gyertyája világítja meg jellemét. De ott imbolyognak körötte áldozatai, rettegett alattvalói, papok és kurtizánok, hűséges hóhéra és felesége, akiknek föllobbanó, majd kihunyó lángjai további alkalmat kínálnak a tisztább látásnak. Ez a Báthory nem állhat messzire az egykor valótól: úgyszólván a trónszéken nőtt föl, idejekorán megtanulta az uralkodás kátéját, megfogalmazhatta „ars politicáját”, amelyet világosan ki is fejt:

Ne higgy senkinek önmagad körül,
ki szolgál, mosolyog, holnap már tört emelhet!
Az uralkodás legfőbb titka ez: rettegjenek!
Sose legyen nyugodt senkinek éji álma,
örök legyen a félelem táplálta büntudat...
Tépd ki a gyomot idejekorán, s ha kell
tépd a virágot is!

Jellemzőnek kell tartanunk, hogy az idézett (dramaturgiailag fontos, nyelvileg erős) rövid intellem, amelyet a fejedelem hátborzongató hidegvérrel hóhér kapitányához intéz, a gyulai előadáson nem hangzott el: a kurtítások áldozata lett. Önmagában jelentéktelen beavatkozás, mondhatnánk, de mindjárt az első negyedórában kiderül, lesz itt még több is. És aztán következnek az „ösi népi színjátszás felé való mozdulás” jegyében az erdei favágók, jobbágyok, a székely néptribun — meg-elevenedett mézeskalács babák, valóságos cirkuszi bohócként. Mintha a drámai jele-
netek között átjőnnének valamely manézból ide a várba a bohócok, s eljátszsanának (néhol már-már kabarében is elárvult ötletekkel tűzdelve) valami paródiát, amely melleleg itt-ott a cirkuszporondon megszokott vaskos tréfákat is hajazza. Ám ne legyünk igazságtalanok: egyáltalán nem tartjuk lehetetlennek, hogy az „istenadta nép” efféle csörgősipkában, ilyen megalázottságában is megjelenjék a színpadon. Még inkább nem akarjuk azt mondani, hogy Sík Ferenc nem nagy tehetséggel, nem kiváló érzékkel bánik a groteszk elemekkel. Nem öncélú „bolondozást” vezényel itt sem: torokszorító ellenpontot is komponál (amikor hőseink fölfedik arcukat, s keresztre feszülnek), de: mindehhez meg kellett volna várni egy olyan színpadi művet, amely valóban „tragikus groteszknek” íródott. Mert Veress Dániel darabja *nem* az. Történelmi dráma két részben, amiként a színlap is közli. Más kérdés — szólni kell erről is, nehogy félreértés essék —, helyes lett volna vajon az emlegetett betéteket valamiféle góbéskodó-népszínműves hangszerelésben hallani? Semmiképpen. Inkább ezek nélkül játszani a drámát, ahogyan a sepsiszentgyörgyi rendezés a második szériában tette. Feszés ívű, egészen kiváló előadást láthattunk volna akkor Sík Ferenc kezényomán.

Jórészt a főnti okok miatt lehet, hogy *Iglódi István* káprázatos színészi bravúrájának sem örülhetünk zavartalan. Mintha versenyeznie kellene ama harsány, ugrabugra „ösi népi színjátszásban” a betét krétaarcú embereivel: a sok színből így *csupán* a vérszomjas *bohócoş* bonthatja ki. Súlytalanabb marad, ugyanakkor kevésbé borzongató és megdöbbenő, mint amilyenek egyébként a nagy tehetségű, remek színész formálni tudná Báthoryt. Mert a fejedelem ebben a drámában sem kegyetlen bohóc csupán. Passziózó diktátor, kapkodó örült, de okos, hidegvérű gyilkos is. (Vekerdi László szavaival: széplelkű gyilkos, bájolgo szörnnyeteg, élvsóvár impotens is.) Vagyis: *a hibás lángész jellemrajzát* kellene kapnunk, s hozzá — ami a legfontosabb! — örült pusztításának súlyát éreznünk. Mert a tét nem egynéhány nemes urak feje — egy *ország* volt! Amikor Zsigmond ártatlan nőket, köztársaságot tervező művelt férfiakat küld pallos alá, Básta szekerének tisztítja az utat: Erdély történelmének egyik legsötétebb éjszakájához fúvat takarodót, tengernyi szenvedéshez nyit zsilipet. Tudja, érzi ezt a „hibás lángész” a leírt lapokon — nem kapjuk vissza mindezt a színpadról. Ezért nem érezhetjük teljesnek Iglódi Báthoryját, noha — ismételve — mindazt maradéktalanul és erős művészettel valószínűsítette meg, amire lehetősége adódott, s amire vállalkozott.

Évente ismétli minden recenzens, aki figyelemmel kíséri a gyulai estéket: nem lehet eléggé dicsérni a vállalkozást. Az idei évad különösen sokat ígért: egy ösbe-mutatót (Görgey Gábor: Törököt fogtunk) és egy romániai magyar író hazai bemutatóját. Mindkét elhatározás külön, önmagában is dicsérendő. Az utóbbi azért, mert a legtöbbet teszi a határon túli magyar irodalomért: eljuttatja a közönséghez.

Sokat vártunk. Talán ezért csalódtunk.

ANNUS JÓZSEF